

לראשתו: „נמאס לי, אין לי כוח לחיות יותר!“

למרות

את האדם היקר לה מכל. היא לא יכלה לשכוח את דבריו של דיין אליה באותו היום: „נמאס לי, אין לי כוח יותר, אין לי חשק לחיות.“

לפני כמה שנים, ואפילו לפני כמה חודשים, קשה היה להאמין שמשנה דיין יכול להוציא מילים כאלה מפיו. אחרי כל אחת מפציעותיו הוא המשיך להילחם ולעג למות בחוש ההומור הדייני שלו. אחרי המשברים הגדולים של חייו, התנפלות ההמונים המוסתים עליו בעיקבות מילחמת יום-הכיפורים, או כישלונו המוחץ בבחירות האחרונות, הצהיר דיין לפני כל מי שהיה מוכן לשמוע — ואת דיין היו מוכנים לשמוע בכל מצב: „אני אמשיך להילחם, למרות הכישלון.“

אולם בשבועות האחרונים התגלה דיין אחר, מובס כלשהו, קורס תחת הצטברות הכישלונות. נראה שהרבר שהשפיע עליו ביותר היתה העובדה שהוא היה למעשה עיוור בשבועות האחרונים. לפני שלושה חודשים הוא עבר ניתוח מסוכן בעינו הבריאה. העין התעיפה ממאמץ של ארבעים שנה. הוא נסע לארצות-הברית, ושם עבר ניתוח עדין בקרן לייזר. דיין לא הסכים שירימו אותו, עקב במשך כל הזמן אחרי הניתוח, ואף ביקש, במהלך הניתוח, פרטים והסברים. הניתוח הצליח, הנדמה היה שראייתו של דיין מובטחת.

כימעט

עיוור

אולם לפני כמה שבועות שוב הסתבך מצב העין. רופאי העיניים טענו שיש לערוך בעינו ניתוח נוסף, הפעם פשוט, להסיר דוק שכיסה את האישון ושהפריע לראייה. אולם הם ביקשו לתת לעין לנוח עוד כמה חודשים אחרי הניתוח בארצות-הברית, ובינתיים נגזר על דיין לגשש כסומא כשהוא מבחין בין אור וצל, ורואה במטושטש, רק את מה שהוא מקרב לעינו. אדם כמו משנה דיין הרגיש חסר-אונים אל מול העיוורון, למרות שהובטח לו שהוא זמני. הפחד מפני איבוד הראייה בעין הבריאה מלווה את דיין מאז איבד את עינו. רחל ושומר ראשו הנאמן, שלום, עזרו לו להמשיך לתפקד, ועזרו לו להסתיר עובדה זו מכל מי שבא עימו במגע. הם הולכים אותו, רמוז לו מה ומי עומד מולו. בראיון הטלוויזיה המפורסם של דיין,

הראיון שממנו הוחרדו כל הצופים למראהו החולה והמותש, כבר לא יכול היה כימעט לראות. בעת שהגיע אל שגרירות מצריים בתל-אביב, למחרת מותו של אנוור אלי סאדאת, כדי להביע את ניחומיו, הוא הובל בעדינות, כימעט בהסתר, על-ידי רחל. דיין היה איש שאהב להיות עסוק, ובי עיקר אהב את המאבקים וההתלטות. כשר התפטר מתפקידו הממלכתי האחרון, כשר-החוץ, הוא הודיע שהוא יקדיש את רוב זמנו לכתיבה. לגבי דיין כתיבת ספרים ומאמרים היתה מקור הכנסה, אך גם צורה של מאבק, מאבק קל יחסית, משום שבדרך-כלל לא באה תגובה מיידית. דיין, שאף פעם לא הכחיש את אהבתו לכסף, דרש וקיבל סכומי עתק עבור כל אחד ממאמריו והרוויח כסף רב מספריו. אולם חיידק העשייה הממשי לא הירפה ממנו. אחרי ישיבה ארוכה על הגר, כשהוא מותח את עצביהם של חסידיו הנצחיים, שהלכו עימו לכל אשר הלך, הוא החליט בסופו של דבר לעמוד בראש הרשימה החדשה תלים.

בודד

ומבודד

מ ערכת הבחירות של תלים התינה לה סביב סיסמה אחת בלבד: „עם דיין כן.“ סיסמה שנלקחה ממערכת בחירות שנערכה עשרים שנה קודם לכן, כשמפא"י, בראשות בן-גוריון, ביקשה מהציבור: „הגידו כן לזקן.“

הסקרים של ערב הקמת הרשימה הבטיחו רבות, 15, 18 ואפילו 20 מנדטים. נדמה היה שהציבור המאוכז מהליכוד, אך שאינו סולח עריץ למערך, ראה בדיין פיתרון. עם הקמת הרשימה כבר ירדו הסקרים לכי-10 מנדטים, וערב הבחירות הם דיברו על כחמישה עד שיבעה. בליל הבחירות התברר כי תלים קיבלה רק מנדט אחד, וכי דיין יהיה האיש הבודד בכנסת. רק אחרי ספירת קולות החיילים וסיום כל החישובים, הצליח גם מיספר שניים ברשימה, מרדכי בן-פורת, להיכנס לכנסת. היה ברור שזה כישלון מוחלט, וכישלוננו האישי של דיין. יריבו של דיין, שהאשימו אותו מבריתה מאחריות בעיקבות יום-הכיפורים, ראו עתה דיין הלוקח על עצמו את כל האחריות. דיין שרצה לחזור לפר לטיקה, לחזור ולהשפיע, לחזור ולתרום.

תמונה אחרונה

של משה דיין כפי שצולם בשגרירות המצרית בעת שבא להביע את תנחותיו על מותו של סאדאת. דיין היה כבר עיוור כימעט לחלוטין, והובל בעדינות על-ידי אשתו ושומר-ראשו.

דיין, שקיווה בוודאי להיות לשון המאזניים ולהציב את תנאיו, כפי שעשה פעמים כה רבות בחייו, מצא עצמו יושב בספסלים האחרונים של הכנסת, נטול השפעה ופעמים רבות בודד אפילו ליד השולחן במיזנון הכנסת.

הוא מת כועס

פני כשנה בא דיין לבית בתו של אחד מידידיו הטובים, אהוד אבריאל, שנפטר. אבריאל קיבל התקף-לב פיתאומי בעת שנשא נאום בבית התפוצות בתל-אביב. אחרי ביקור הניחומים אמר דיין לידיד: „איוה מזל היה לאהוד. הוא מת באופן פיתאומי, לא היה צריך להיות מאושפז בבית-חולים ולסבול את הביקורים של בגין וכל היתר אצלו. הייתי רוצה שכך זה יבוא גם עלי.“ אולי משום כך ביקש דיין, ימים לא רבים לפני מותו, שתי בקשות הנוגעות לטקס קבורתו: „אני (המשך בעמוד 72)

משה דיין, שהובל באמבולנס ביום החמישי האחרון לבית-החולים, היה אדם שבור. שנים מספר קודם לכן, כשהיה עובר ברחוב, אפשר היה להתוודע את המתח שבאוויר בסנין, כשהיה מופיע במישחקי הכדורסל של מכבי תל-אביב היו התשואות חזקות יותר מאשר לסל של טל ברודי. מכשירי הטלפון שבביתו היו מצלצלים עשרות פעמים ביום, בין אם למסור דיוור חים ובין אם לבקש החלטות והכרעות. עתה לא היה כימעט איש שבא לבקרו. אפילו האורחים החשובים מחוץ-לארץ לא תמיד ביקשו להכליל במיסגרת פגיי שותיהם מיפגש בצהלה. במישחקי הכדורסל היו מתיאות הכפיים מנומסות, שלעיתים

רגע של דומיה

בהפסקה בת כמה דקות בורם הבאים לנחם אותה, נראית רחל בגינת הבית בצהלה כשהיא עם עצמה ועם יגונה. במשך שעות היא קיבלה כל אחד מהמנחמים שבאו לפקוד את הבית.

נשיקה לידידה

אילו היה דיין רואה את אשתו. בשבת האחרונה, עת קיבלה את כל מנחמיה כשהיא מנסה לנחם אותם, נעימה כתמיד, חברותית ומצליחה לשמור את כאבה, הוא ללא ספק היה גאה בה.